

АГОНИЈА ПРОЛЕТАРИЈАТА У КЊИЖЕВНОСТИ

(Горан Ферчец: *О живоју раднице крајем двадесетих година, Фрактура, Запрешћ, 2021*)

Наслов другог романа хрватског драматурга Горана Ферчеца *О живоју раднице крајем двадесетих година* прожет је, а могло би се рећи и оптерећен, амбивалентним значењима, која се тичу неколико жанровских и стилских димензија текста. Њиме се, најпре, предочава тема романа и суштина књижевног поступка. Будући да се ту експлицитно изриче да се ради „о животу“, а не да је тема романа *живоју раднице* у смислу биографског приповедања, наслов истовремено упућује и на начин организације фабуле – на фрагменте свакодневице које у целину повезује главна јунакиња, а она до краја романа остаје неименована. Свако поглавље почиње једном годином, те радња обухвата период од јунакињиног одласка из родне куће код рођака на даље школовање и рад у трговини до почетка рата, односно од 1973. до 1991. године. Догађаји који ће обележити интимну повест неименоване раднице у ових осамнаест година јесу запослење у самопослузи на деликатесу, прво сексуално искуство, венчање, једно мртворођено дете, затим рођење сина и ћерке, одлазак у радничко одмаралиште на Јадрану, прослава Првог маја, свадбе и сахране чланова породице. У овај углавном приватни, дубоко лични простор раднице, бременит породичним проблемима и брачним несугласицама, повремено надире историја. Неосетно дејство историје дочарано је помоћу два наизглед противречна наративна средства – помоћу подробног, готово поентилистичког осликавања детаља, и њиховог доживљаја у свести раднице, с једне, и свезнајућег приповедног гласа који инсистира на безличном тону, с друге стране. То се посебно добро види у сцени у којој неименовани мајор Југословенске народне армије крајем осамдесетих година, на једној сеоској свадби, декламује политичке фразе које ће у наредном десетлећу постати доживљено историјско искуство:

Онај сјриједа, уз нашиљену сјрану ражња, скине нешћо с јањећеј ока, као да мрљвом јању нешћо смеја, ја ошре јрсће о хлаче. Мајор каже као да јовори о јавној дражби сјоке, да се у националним јројрама негвосмислено засјујају идеје јо којима свајко будућносћ свој народа види изван федеративне заједнице равноправних народа и народносћи, и да сви ши национални јројрама јо својој класној сушћини обједињују у себи антисамоујравну и антисоцијалистичку оријентацију јрема шовинизму и сејаристијичкој концепцији јреуређења.

Преплитање интимног и историјског, где се, разумљиво, живот појединца неприметно покораву налету историје, најчешће је посредовано метафором елементарних непогода, тј. незаустављивих природних сила. Ту посебно место заузима алегоријска

слика надлазеће бујице, језера које расте, чиме се роман и завршава. Међутим, свет у коме главна јунакиња живи и ради одавно је свет у коме је колективна моћ радничке класе и уопште људи из нижих друштвених слојева готово непостојећа. Сlike руралне Хрватске, премда из различитих раздобља, које одишу својеврсном (пост)апокалиптичном атмосфером налазимо и у Ферчецовом првом роману *Овђе неће бићи чуда*. Ипак, у роману *О живоју раднице крајем двадесетих година* приметан је напредак у поетском обликовању односа појединца и дисфункционалне породице, те односа појединца према друштвеној заједници која нестаје или је већ nestала, јер је композиција романа комплекснија и чвршћа. Док су у роману *Овђе неће бићи чуда* друштвено-историјска кретања и замршени међуљудски односи углавном сведени на скице, пуке апстракције, у другом роману Ферчец знатно усложњава карактеризацију, захваљујући томе што настоји да конкретно прикаже вишедимензионалност ликова у односу према свету који их окружује. Стога друштвене, историјске и политичке одреднице у последњем роману попут Титове смрти, катастрофе у Чернобиљу, штрајка радника у комбинату „Борово“ и почетка рата у Југославији неретко фигурирају као знамење великих промена (и трагедија) на плану индивидуалних судбина.

Специфично обликована премреженост индивидуалног и колективног, па и саме формулације из наслова – она социјална и класна и она временска – уводе нас у проблематику жанровског одређења Ферчецовог текста. Тиме се отварају кључна питања – да ли је, наиме, роман *О живоју раднице крајем двадесетих година* прича о радничкој класи и, к томе, историјски роман. Ова питања нису само један могући ракурс за његово разумевање и интерпретацију, већ она одређују хоризонт очекивања, односно хоризонт артикулације значења и смисла, од чега у великој мери зависи и оцена свеукупног уметничког учинка текста. Наиме, ако се определимо за то да Ферчецов други роман читамо као текст који говори о радницама и радницама у југословенском друштву које се постепено осипа и нестаје пред читаочевим очима, неминуно се опредељујемо и за то да га тумачимо као историјски роман. То значи да претпостављамо да ће нам текст рећи нешто битно о епохи и људима епохе у коју је наратив ситуиран. Такође, у овакво читање су урачуната и очекивања да се, макар посредно, текст одреди и према богатом наслеђу *социјалне либералне књижевности* у југословенским књижевностима. Ово очекивање, када се ради о читању текста у контексту у коме настаје, посебно подстиче то што је сâм аутор истакао да је Подравска наива, односно Хлебинска школа, сликарски покрет из двадесетих година прошлог века, чији је циљ био да аматерско сликарство с мотивима из мучне свакодневнице сељака у Подравини наведе укључивање сликара-аматера у револуционарни раднички покрет, имала формативан утицај на његову поетику. Горан Ферчец је, наиме, свој књижевни поступак, пре свега, у односу између перспективе и гласа приповедача, калибрирао тако да опонаша ефекат класне субверзије поменуте школе наивног сликарства. С изузетком два поглавља – оног које је исприповедано гласом мртворођеног детета и претпоследњег, у коме Пупава Јана, јуродива жена изопштена из сеоске заједнице, радници препричава свој живот, практично фабулу романа, у изврнутом редоследу – од краја ка почетку – сва остала поглавља испричана су у трећем лицу, али су сви догађаји дати из перспективе раднице. Субверзија Подравске наиве, као и

Ферчецовог романа, састоји се у тежњи да потлачене субјекте и њихове свакодневице постави у средиште уметничког доживљаја, са свим зачудним, а посебно оним нелагодним и одбојним чулним доживљајима. Најбитнији утисци с првог одласка на море, који ће у животу раднице обележити 1985. годину, стају у једну отегнуту погодбену реченицу:

Ако заборави њејову јрубоси, ако заборави сиромаштво, ако заборави осјећај узалудности, ако заборави сандуке с минералном водом и кухане кобасице, ако заборави недовршену кућу, ако заборави заједничко двориште, ако заборави сина њедера, ако заборави шренушке безвољности, мојла би наликоваи на неку срећну йурусийкињу.

Може се рећи да сцене летовања сажимају неке од кључних поетичких одлика и амбиваленција Ферчецовог текста. Наиме, из њих се може ишчитати не само актуелност и релевантност мотива и тема које аутор поетизује него и ограничен домет ове поетике, те квалитет књижевне изведбе, која није увек сразмерно провокативна и убедљива као идејни слој текста. Читање текста у контексту, односно асоцијације и везе с традицијом ангажоване уметности, открива смисао који је радикално другачији у односу на уметничке и политичке импликације рада Хлебинске школе и покрета социјалне литературе. Подривање класног примирја или компромиса између израбљиваних и израбљивача се у оквиру поменутих ликовних и књижевних покрета креће од приказивања индивидуално проживљене неправде до њене политизације у циљу омасовљавања друштвеног покрета. У роману *О живоју раднице крајем двадесетих ситиљећа* пак приказана је сасвим другачија историјска путања – растакање колективних актера у незадовољне појединце који ће разумевање властитог класног положаја, и бунт који из тога произилази, заменити поистовећивањем с национализмом. Када с радницима „Борова“ оде у Београд, на протест упућен савезним властима, главна јунакиња ће, сутрадан, након што се штрајкачи разиђу, у сусрету са Лубардином сликом „Деиндустријализација“ у празној сали Дома синдиката, видети како се један синдикално организован раднички колектив претвара у низове међусобно отуђених појединаца, чије јој сенке у даљини изгледају као копља. Ово поређење није само симбол времена која долазе него и пример умешно обликованог визуелног утиска, при чему се веза с друштвено радикалним и политички освешћеним наивним сликарством, у погледу стилских средстава и фигура, доима убедљивом.

Када се пак контекст ишчитава из текста, тј. када се роман анализира као историјски, провокативност Ферчецовог романа јесте у томе што проговара о радничким темама на начин који је ослобођен терета тенденциозности која нема покриће у самој литерарној техници и уметничком језику, што је неретко проблем с књижевношћу која прокламује друштвени ангажман. Стога је логично што аутор устрајава на отклон од реалистичког поступка карактеристичног за ту врсту књижевности, ослањајући се на експерименталне наративне форме као што су ток свести и квазиритмично гомилање описа и радњи без интерпункције. Другим речима, Ферчецов текст истовремено настоји да оживи радничке теме и да њихову књижевну обраду ослободи терета формулаичности. То посебно долази до изражаја у сценама где се приказује радничко

одмаралиште и штрајк у фабрици, будући да су ова места најчешћи лајтмотиви идеализације југословенског самоуправљања. Другим речима, роман *О живоју раднице крајем двадесетих година* функционише као мозаик одређених осећаја и искустава, који нам омогућавају увид у сложеност, суровост и сировост радничке свакодневице из периода који се често некритички тумачи као својеврсна пролетерска пасторала. Међутим, суштински недостатак Ферчецовог романа јесте у томе што су раднички, револуционарни и југословенски мотиви очишћени не само од наслага сентименталности и (југо)носталгије него и од било каквог снажног емоционалног доживљаја.

Упадљивом раскораку између племенитих идеја на којима текст почива и финалног производа можда највише доприноси обезличен, тешко проходан стил. Та обезличеност у језичком изразу аналогна је одлуци да главна јунакиња остане неименована до краја, односно да се биографски подаци о њој сведу на минимум. То је готово неспојиво с тежњом текста да нам дочара епоху и радничку класу која је прошла пут од оптимизма и вере у властиту моћ и будућност до потпуног уништења свега што је својим рукама и телима изградила. Зато начин на који је комплекс пролетерских мотива и тема обрађен у другом роману Горана Ферчеца оставља утисак да је више реч о интелектуалној пози, а мање о аутентичном промишљању и замишљању радничке историје на овим просторима. Његова највећа вредност и јесте у томе што је неке од вечно отворених дилема, попут оне како на уметнички начин изразити фундаменталне друштвене и политичке проблеме као што су угњетавање и експлоатација или како се текст отвара према контексту који условљава његов настанак, оживео уз помоћ оригиналне и освежавајуће перспективе једне раднице. Ипак, роман *О живоју раднице крајем двадесетих година* истовремено је и подсетник да без адекватне књижевне изведбе субверзивне, заводљиве и радикалне идеје не могу остварити свој пуни потенцијал у тексту.